

UOT: 316.33.316.37

AİLƏ-MƏİŞƏT MƏRƏSİMLƏRİ

Əliyeva Aynurə Kamran qızı

AMEA Gəncə Bölməsi Humanitar Tədqiqatlar İnstitutu

yavernamazova@mail.ru

Xülasə: Şifahi xalq ədəbiyyatında poeziyanın bir hissəsində önəmli yeri tutan, formaca müxtəlif və rəngarəng olan ailə məişət mərasimləridir. Məişət nəğmələrinə aid olan, laylalar, oxşamalar folklorun geniş yayılmış janrlarındandır. Azərbaycan xalq ədəbiyyatında mərasim nəğmələrinin böyük bir hissəsi məişət mərasimləri zamanı yaradılmışdır. Ailə məişət mərasimi ilə bağlı oxunan nəğmələr də müəyyən ritual hadisə və.s. ilə bağlı olub, xalqın sevinçini, kədərini, arzularını paylaşan nəğmələr kimi diqqəti çəkir. Məişət mərasimi nəğmələrinin bir qolu da adqoyma mərasimində oxunan nəğmələrinin yaratdığı assosiyaların davamı kimi xarakterizə oluna bilər. Ümumiyyətlə, adqoyma folklorunda bir motiv kimi iştirak edir. Böyük ehtimal ki, ilk insanların təcrübəsi nəticəsində meydana gəlmiş bu mərasimin tarixi daha qədimdir.

Açar sözlər: Ailə, məişət mərasimləri, şənliklər, adət-ənənələr, adqoyma mərasimi.

Key words: family, hometown events, songs, traditions, name titled event.

Ключевые слова: семья, бытовые обряды, веселья, традиции, наименования.

Şifahi xalq poeziyasında önəmli yer tutan ailə məişət nəğmələri formaca müxtəlif və rəngarəng olur. Məişət nəğmələrinə aid olan laylalar, oxşamalar folklorun geniş yayılmış janrlarındandır. Folk - xalq, lor isə bilik, hikmət anlamındadır. Layla və oxşamalarda ananın körpə balasına olan məhəbbəti, övladının gələcəyinə ümid və arzular bəsləməsidir. Ailədə uşağın dünyaya gəlməsi şad xəbər olaraq, həmin ailəyə sevinc və xoşbəxtlik gətirir. Bu ailə isə öz maddi imkanı çatan qədər şənlik keçirər və həmin körpənin şənliyə nəğmələr deyərək şadlıq edərdi. Bu nəğmələr vaxtında qələmə alınmadığı üçün çox az hissəsi bu günümüze qədər gəlib çatmışdır. Yalnız müəyyən hissəsi hal-hazırda xalq arasında yaşamaqdadır.

Azərbaycan xalq ədəbiyyatında mərasim nəğmələrinin böyük bir hissəsi məişət mərasimləri zamanı yaradılmışdır. Ailə-məişət mərasimi ilə bağlı oxunan nəğmələr də müəyyən ritual hadisə və.s. ilə bağlı olub, xalqın sevinçini, kədərini, arzularını paylaşan nəğmələr kimi diqqəti çəkir. Ailə-məişət mərasim nəğmələri dedikdə, ananın körpə balasına dediyi şirin, xoş nəğmələr, adqoyma mərasimləri də nəzərdə tutulur.

Bildiyimiz kimi uşağın anadan olmasının qırxıncı günü uşaq çimizdirilir və onun başından su tökərək, pak etmək məqsədi ilə ana şeir oxuyardı:

Ağırlığın-uğurluğun,

Dağlara- daşlara,

Göydə uçan quşlara,

Yerdəki ağaclara.

Ömrün uzun uzansın,

Bəxtin qızıl yazılsın.

Xızır sənə su versin,

Üzün həmişə gülsün. (1, 104)

Yuxarıda yazılmış bu nəğmə xalq arasında müxtəlif cür səslənsə də, eyni məqsədlə deyilmişdir. Böyük ehtimal ki, ilk insanların təcrübəsi nəticəsində meydana gəlmiş bu mərasimin tarixi daha qədimdir. Qeyd etdiyimiz kimi, bu mərasimlərin hər birinin özünəməxsus funksional xüsusiyyətləri vardır. Qadının sağlamlığı və körpənin həyata qədəm qoyması, oğul olarsa atanın kürəyi, qız olarsa, evin ələyi olması kimi tərənnüm edilir. (3, 50)

Elə ona görə də qırx gün anaya xüsusi diqqət göstərilirdi. Qırx gün tamamlanandan sonra ana uşağın həyatında dəyişiklik olduğunu duyub hiss etmişdir. Özü kimi uşağı da “təmizliyə çıxarmaq, fənalıq divlərini” məhv etmək, qovmaq, beləliklə, təbiətə təsir göstərmək, xəstəlikləri əfsunlamaq üçün həmin nəğməni oxumaqla öz sözlərinin təsir gücünə inanmışdır. Oxunan nəğmədə “ Xızır sənə su versin” misrası dirilik suyuna işarədir. Ana öz doğma balasına ölümsüzlük arzusu ilə “Xızır” köməyə çağırır.

Şifahi xalq ədəbiyyatında əsas yer tutan laylalar mövzu cəhətdən çox rəngarəngdir. Ana öz körpə balasına xoşbəxtlik və səadət arzulayır, bu da körpənin elə beşikdəcə böyüyüb boya-başa çatmasında öz əksini tapır və körpənin sevgi ilə böyüməsinə zəmin yaradır. (1,105)

Dastanlarımızdan olan “Kitabi Dədə Qorqud” da belə bir səhnə var ki, “ Bir gün Qamğan oğlu xan Bayandır yerindən durmuşdur. Şamı günlüyü yer üzünə tikdirmişdir. Ala seyvanı göy üzünə aşanmışdır, min yerdə ipək xalçası döşənmişdir. Xanlar xanı xan Bayandır ildə bir dəfə toy edər, Oğuz bəylərini qonaq çağırırdı. Yenə toy edib atda aygır, dəvədən buğra, qoyundan qoç qırdırmışdı. Bir yerə ağ otaq, bir yerə qızıl otaq, bir yerə qara otaq qurdurmuşdur. Oğlu olan ağ otağa, qızı olan qızıl otağa, kimin ki, qızı oğlu yoxdursa qara otağa qondurun, qara keçə altına döşəyin, qara qoyun yəxnisindən özünə gətirin; yeyərsə yesin, yeməzsə dursun getsin demişdi. Oğlu-qızı olmayanı Allah-taala qarğayıbdır”- demişdi (1,104)

Belə bir atalar sözü də var: “Balalı ev bazardı, balasız ev məzardı”, “Uşağısız ev susuz dəyirmandır”.

Ailə-məişət mərasimlərinin bir qolu da adqoyma mərasimində söylənilən nəğmələrdir. Ancaq adqoyma mərasiminin nəğmə ilə müşayiət olunmasının özündə də ritual elementi çıxış edir. Məs: “ Kitabi Dədə Qorqud”da, Dədə Qorqud ad qoyduğu gənc üçün onun atasından bəylik, taxt, boynu uzun bədoy at, çiyini quşlu cubbə don istəyir. Dastanda verilən bu misralar nəğmə formasında Dədə Qorqudun ifasında oxunur. Adqoyma mərasimində oxunan nəğmələrin məzmununda uşağı yad ruhlardan qorumaq, eyni zamanda qoyulan adın İlahi qüvvələr tərəfindən bəyənilməsi arzusu hiss olunur. (3, 51)

Ailə-məişət mərasimləri müxtəlif və məhdud olur. Bu mərasimlər, dünya xalqlarının folklorunda olduğu kimi, poeziya nümunələrinə aid olan şəkli cəhətdən fərqli, mövzu etibarı ilə çox rəngarəngdir. Cəmiyyət inkişaf etdikçə, adət-ənənələr, vərdislər, xarakterlər yeniləşərək dəyişir və inkişaf edir.

Məlumdur ki, cəmiyyətin ilk pillələrində və daha sonrakı illərdə, məs: quldarlıq və feodalizmin ilk dövründə ailə qurmaq, evlənmək son əsrlərdə olduğundan çox-çox fərqli olmuşdur.

Ailə-məişət mərasimlərində xüsusi yer tutan, el-obamızın gözəl adətlərindən biri də toy mərasimidir. Toy mərasimlərinin özünəməxsus adət-ənənələri vardır. Bu mərasimin ritual kökləri qızı nişan verən nəğmədən başlayır. Bu nəğmələrdə qızın gözəlliyi, əsli-nəsli, evdarlığı tərənnüm edilir, oğlan evi ilə qız evinin bir-birinə tən olması söylənilir. Toy mərasiminə aid olan ən qədim adət kimi oğlanın qıza, qızın isə oğlana alma atmasını qeyd etmək olar. Almanın yerdən götürülməsi isə razılıq əlaməti kimi dəyərləndirilmişdir. (3, 52)

Azərbaycan folklorunda toy mərasiminin başlanmasına qədər aparılan hazırlıq mərhələləri müəyyən dərəcədə sabit qalmış və dövrümüzdə qədər gəlib çatmışdır. Toy mərasiminin başlanmasına qədər aparılan hazırlıq onu deməyə əsas verir ki, xalqımız yeni qurulan ailə təməlinin möhkəm olmasına çalışmışdır.

Toy şənliyinə (xüsusilə kənd yerlərində) qonşu el-obalardan gələn adamlar dəvət olunardı. Bu şənlikdə böyükdən kiçiyə kimi hamı iştirak edirdi. Toy şənliyində xalqımızın uzaq keçmişdən xəbər verən bəzi diqqətəlayiq adət-ənənələri xüsusi yer tutur. Bu adətlərdən

biri də “cıdır”adlanan bir oyundur. Cıdırda birinci-lik qazanan oğlana bəyin bacısı və anası tərəfindən qiymətli hədiyyə verilərdi. Bu sadəcə at oynatmaq əyləncəsi deyil, sanki bir məşq meydanı idi. (2, 107)

Cıdırda elin, obanın qocaq, qəhrəman oğulları iştirak edərdi. Maraqlısı o idi ki, cıdır adlanan bu oyunda at üstündə cürbəcür oyunlar göstərilirdilər. Cıdırda yanaşı toy şənliklərində güləşçilərin güləşməsi də diqqəti cəlb edirdi.

Şifahi xalq ədəbiyyatında önəmli yer tutan, ailə-məişət mərasimlərində qadın azadlığının hüquqsuzluğu mövzusu da diqqəti çox cəlb etmişdir. Bu mövzuya həsr olunmuş bütün janrlarında anaların, gəlinlərin, ümumiyyətlə qadınların “xırda ev təsərrüfatı və mətbəxdə, uşaq otağında” boğulmasından, əzilməsindən bəhs olunmuşdur. Çox hallarda hüquqsuzluq o dərəcəyə çatmışdı ki, qadın zorla sevmədiyi adama verilmiş, istəmədiyi ər evində ömrünü başa vurmağa məcbur olmuşdur. Beləliklə, məcbur qurulan ailədə elə ilk gündən narazılıqlar başlamış, beləcə də münaqişə davam etmişdir. Aydın ki, münaqişənin əsas səbəbi qadın hüquqsuzluğu olmuşdur. Əsrlər boyu davam edən bu səbəblər xalq ədəbiyyatında qaynana-gəlin, gəlin-baldız sözləşmələrinin yaranması üçün də əsas olmuşdur. (1, 110)

Başqa xalqların həyatında olduğu kimi, qədim azərbaycanlıların ailə və məişət mərasimləri içərisində yas mərasimləri xüsusi yer tutur. Yas və mövsüm mərasimləri xalqımızın fəlsəfi, əxlaqi və ictimai görüşlərində mühüm əhəmiyyəti olan atəşpərəstlik və onun qanuni kitabı olan “Avesta” ilə qırılmaz əlaqədardır. “Avesta” da irəli sürülən fikirlərə görə, qədim nağıllar da, dastanlar da, adət-ənənələr də əsrimizə qədər gəlib çatmışdır. Qədim dünyanın əzəmətli abidəsində babalarımızın adət-ənənəsi, həyat və cəmiyyət haqqında düşüncələri əks olunmuşdur.

Ədəbiyyat

1. V. Vəliyev. Azərbaycan folkru. “Maarif” Nəşriyyat Bakı-1985
2. V. Vəliyev. Azərbaycan şifahi xalq ədəbiyyatı ADU Nəşriyyatı Bakı -1970
- 3.R. Əliyev. Azərbaycan şifahi xalq ədəbiyyatı. “Elm və təhsil” Bakı-2019

СЕМЕЙНЫЕ ОБРЯДЫ

Алиева Айнура Камран кызы

Резюме

Одним из основных видов устного народного творчества является бытовые обряды, разные по форме и содержанию, лайла как жанр фольклора также важна. Нужно отметить, что бытовые обряды возникли в процессе развития устной народной литературы Азербайджана. Важно подчеркнуть, что отдельные песни народного творчества отражают радость, взаимоотношения, горе людей. Обобщая, можно сделать вывод, что все обряды являются частью народного творчества. Все эти данные обряды отражают древнюю историю Азербайджана.

FAMILY HOMETOVN EVENTS

Alieva Aynura Kamran

Summary

One of the important types of oral literature family events have a special role. Different musics, songs, folk musicians are the kinds of literary heritage. These samples of family events belong to the behaviors on happy, sad, wisdom thinkings of the nation. Also, some other materials about homeless events have a lot of similarity with so processes as name to the child based on the songs. In general, it is a motive in folklore. General, the historical fast of this human songs have a great significance.

Rəyçi: f.ü.f.d.Quliyeva Ruziyə Zaman qızı

AMEA Gəncə Bölməsi Ədəbiyyat şöbəsinin 03.02.2025-ci il tarixli iclasının 02 sayılı protokolu.

Daxil olma tarixi 07 2025-ci il